ЧОВЕК ЈЕ ОНО ШТО ЧИТА (ПРИЛОГ ЗА ИЗУЧАВАЊЕ ЛИЧНЕ БИБЛИОТЕКЕ ЕПИСКОПА АТАНАСИЈА ЈЕВТИЋА)

Ненад Идризовић
Немања Калезић

Народна библиотека Србије, Београд
nenad.idrizovic@nb.rs
nemanja.kalezic@nb.rs

УДК: 027.1 Атанасије, захумско-херцеговачки епископ

Сажетак

Стручни тим из Народне библиотеке Србије, у сарадњи са стручњацима из Архива Српске православне цркве, започео је пројекат сређивања књижне заоставштине епископа Атанасија Јевтића у Манастиру Тврдош. Оваква библиотека завређује пажњу шире научне богословске публике у региону и широм света, што су препознали захумско-херцеговачки епископ Димитрије (Рађеновић) и поједини архијереји Српске православне цркве, који су били поштоваоци његовог живота и дела. Указала се потреба да се она каталошко-електронски обради како би била видљива за њене будуће кориснике.

Кључне речи: Атанасије Јевтић, архијерејска библиотека, Манастир Тврдош, каталогизација, теологија, патристика

Пуно је људи и пуно је књига које неко треба да прочита и да се саживи са њима. Неке књиге одмах на почетку читања одбацимо као нешто што не прија нашим очекивањима, а неке са уживањем или озбиљношћу наставимо да читамо и мислимо о њима. Књиге блаженопочившег епископа Атанасија Јевтића припадају онима којима су промениле животни пут и њихово сагледавање света са свим својим актерима и истинама у духовном простору од Бога до људи. Сама његова појава говори о човеку који није до краја показивао своје капацитете у научном погледу него је вишак складиштио у себе. Био је ходајућа библиотека са несразмерним бројем књига, периодике, писама, слика и некњижне грађе. За њега се може рећи да је био благотворни зависник од писане речи, коју није умножавао само за своја дела, већ је својим садржајем умножавао промену свести и трезвености код многих људи. Реч је о једном истинском културолошко-духовном феномену за свако поштовање.

Лична библиотека Атанасија Јевтића, која се налази у просторијама манастирског комплекса Тврдош, најверније карактерише његову неисцрпну посвећеност науци. Ко је имао прилике да је види, осетио би дух амбијента који представља реткост у времену експанзије савремених технологија. У фонду који је тренутно смештен у Манастиру Тврдош налази се библиотечка грађа коју је он скупљао, куповао, добијао на поклон још од својих младалачких дана. Пре него што је устоличен за епископа захумско-херцеговачког 1992. године на Видовдан, управљао је непуних годину дана Епархијом банатском. По преузимању дужности, убрзо је обновио седиште Епархије захумско-херцеговачке у Манастиру Тврдош,[1] због чега је своју личну библиотеку пренео у манастирски комплекс.

Ризница писане речи, у којој је поред књига сачуван сваки папир који је прошао кроз његове руке, од хиљаде писама његових научних и духовних савременика, фотокопираних текстова разних аутора са критичким коментарима, до листова папира са његовим белешкама које никада нису објављене, његова библиотека је својеврстан феномен за разлику од осталих савремених архијерејских личних библиотека. Он није био библиоман јер није само куповао књиге како би их имао, већ је исцрпљивао њихов садржај за свој научни опус и са великом пажњом читао, о чему сведочи велики број маргиналија и белешке на важнијим местима у њима. Скоро да нема књиге која није коришћена, у којој није остављен обележивач, написана белешка на неком папиру који му је у тренутку био под руком и уметнут међу странице. Само када би се сабрале све белешке на једном месту, могло би да се састави више књига научних и личних мисли Атанасија Јевтића. Он је био човек огромних литерарних капацитета, који би, да није имао других важних службено-црквених обавеза, нашој науци

1 В. Васиљевић, Максим, *Атанасије: један животопис* (Требиње: Манстир Тврдош, 2022), 410–558.

сигурно оставио много више и од овога доприноса што превазилази један земаљски живот. За њега су књиге имале само једну сврху; да се читају, а да враћање на полицу не буде последњи контакт са њима. Са њима се понашао као да умеју да причају. Колику је љубав имао према књигама, говори и чињеница да је од дела своје личне библиотеке (око 8.000 примерака) основао Епархијску библиотеку „Свети Јустин Поповић", која се налази у просторијама Епархијске зграде у Требињу.

Садашње стање његове радне собе је најбољи пример да је смрт у његовом случају била изненадна. На радном столу се налазе незавршени радови, наслагане књиге, као да његове мисли још увек круже по библиотеци, уткане у сваку књигу на полицама. Има писама, периодике и књига, које су му пристигле поштом из иностранства по упокојењу – као нпр. из колекције *Sources Chrétiennes* – које њихов нови домаћин није дочекао.

Када се само узме чињеница да библиографија радова Атанасија Јевтића садржи преко 800 библиографских јединица, пружа нам се јаснија ретроспектива његовог научног опуса „и баца снажно светло на увелико започету рецепцију његове визије теологије".[2] Поред богословских дела, писао је издашне историјске књиге, објављивао преводе богослужбених, догматских и библијских текстова и књига на српском са коментарима. Његова дела су превођена на грчки, руски, бугарски, француски, италијански и грузијски језик. Ова чињеница указује да је заиста реч о човеку огромне ерудиције и посвећености науци.

Оваква библиотека завређује пажњу шире научне богословске публике у региону и широм света, што су препознали захумско-херцеговачки епископ Димитрије (Рађеновић) и поједини архијереји Српске православне цркве, који су били поштоваоци његовог живота и дела. Указала се потреба да се она каталошко-електронски обради како би била видљива за њене будуће кориснике.

Смештајни простор његове библиотеке се састоји од једне собе са лођом, у којој је налази већи део фонда, са његовим радним столом и рачунаром. Остали део фонда се налази у две собе на истом спрату и један мањи део је у заједничком ходнику за све три собе. Библиотечки фонд је уредно смештен по отвореним полицама, а један мањи део се налази на његовом радном столу и испод њега, што указује на његов неуморни прегалачки научни рад до последњих дана овоземаљског живота. Према проценама, књижни фонд садржи око 15.000 библиографских јединица. Њега чине публикације прикупљене куповином, добијене на поклон од пријатеља и аутора самих публикација. Целокупан фонд осликава његов живот од младалачких дана па до краја живота. Скоро да нема књиге која

2 Игнатије Марковић, „Библиографија радова епископа др Атанасија Јевтића", у: *Вера и мисао у времену: међународни зборник радова у част митрополита Амфилохија (Радовића) и епископа Атанасија (Јевтића)*, прир. Андреј Јефтић, Микоња Кнежевић, Раде Кисић (Београд: Православни богословски факултет Универзитета, 2021), 719–759.

није коришћена или прочитана, што је иначе реткост када су у питању овакве личне библиотеке. Највећи број књига је на српском језику. Велика је заступљеност књига на грчком, чији корпус највише чине колекције разних превода, редакција и критичка издања дела светих отаца. Од осталих језика преовлађују француски, руски, црквенословенски, енглески, немачки и бугарски. У библиотечком фонду тематски преовлађују књиге из теологије, догматике, литургике, филозофије, историје, археологије и уметности.

Ширину његовог духа најбоље осликава наизглед насумични распоред књига по полицама. Поред сабраних дела Петра Петровића Његоша налази се *Хрватско-латински речник*, затим монографија о древном граду Палмира на енглеском језику и неколико свезака светоотачких извора на француском језику. Књига *Естетика отаца Цркве* Виктора Васиљевича Бичкова као да најављује корпус књига везан за његову централну научну патролошку мисао, као што су колекције: *Ελληνική Πατρολογία* (*Patrologia Graeca* – PG) – (*Грчка патрологија*), *Βιβλιοθήκη Ελλήνων Πατέρων και Εκκλησιαστικών Συγγραφέων* (ΒΕΠΕΣ) – (*Библиотека грчких отаца и црквених писаца*), *Η Ελληνική Φιλοκαλία* (*Добротољубље*), *Sources Chrétiennes* и др. Сва патролошка истраживања сабрао је у својој *Патрологији* у пет томова, која је светлост дана доживела у његовим позним седамдесетим годинама, чиме је показао да озбиљно бављење науком изискује целог човека и његов живот.

Једна од најболнијих тема српске историје, која је преокупирала цело биће Атанасија Јевтића, био је геноцид током Другог светског рата на територији Независне Државе Хрватске. Из велике жеље да никада не буду заборављене невине жртве, трудио се да попише што више имена и опише страхоте страдања. Колико га је ова тема оптерећивала, најбоље се види по томе што је и пред саму смрт убацивао копије извештаја Синодске комисије о страдању Срба у НДХ у своје капитално дело *Од Косова и Метохије до Јадовна, Јасеновца и Пребиловца*. Увек је желео да исправи и најситнију материјалну грешку како би избио из руку сваки аргумент онима који се труде да негирају погром.

По благослову епископа Димитрија[3] и иницијативи Епархијског управног одбора да се заоставштина Атанасија Јевтића заштити, позван је библиотечки стручњак из Народне библиотеке Србије (у даљем тексту НБС) фебруара 2022. године. Било је потребно да се утврди тачно стање фонда и саветовање око будуће каталошко-електронске обраде. Поред библиотечке грађе, његова заоставштина обухвата и архивску документацију.

3 У члану 8 у Протоколу о сарадњи Светог архијерејског синода Српске православне цркве и Народне библиотеке Србије, који је потписан 6. септембра 2012, пише да стручњаци из Народне библиотеке Србије, уз претходно добијену сагласност епархијског архијереја, могу да обављају континуирану и стручну заштиту и обраду библиотечког фонда Српске православне цркве у земљи и расејању.

Прегледан је и известан фонд архивске грађе која је издвојена у засебну просторију на спрату изнад библиотеке. Предложено је да би било пожељно да обраду ове архивске грађе ураде стручњаци из Архива Српске православне цркве, на челу са директором др Радованом Пилиповићем, што је било и усвојено.

За овакву врсту посла најважније је било обезбедити довољно библиотекара, који могу континуирано да раде на електронској каталогизацији и класификацији. Није постојала никаква инвентарна књига, само један попис мањег дела фонда, који није био од велике користи. Као круну обраде требало би објавити штампани каталог, како би научни радници имали прилике да се и ван саме библиотеке упознају са садржајем и структуром њеног фонда.

У разговору са директорком Народне библиотеке „Јован Дучић" из Требиња Милосавом Супић Вуковић, установило се постоји обострана заинтересованост за сарадњу. Њихова библиотека користи COBISS платформу за обраду књига и остале грађе, што погодује реализацији обраде личне библиотеке Атанасија Јевтића. Директорка је понудила два обучена библиотекара да континуирано раде на обради библиотеке.

За почетак обраде личне библиотеке Атанасије Јевтића предложено је да се прикључи још један библиотекар из НБС, како би се извршиле припремне библиотечке радње. Прво је требало физички средити фонд како би се убрзао процес почетка електронске каталогизације. Важно је напоменути да ће процес каталогизације трајати извесно време, највероватније неколико година.[4]

Стручни тим из НБС, састављен од два библиотекара, проценио је да је најрационалније поделити монографске публикације по језицима како би се олакшала и убрзала каснија каталогизација. Као што је претходно поменуто, од језика највише преовлађују српски и грчки, потом француски, руски, енглески и др. Пресортирање библиотечког фонда је завршено у две фазе доласка током јуна и новембра 2022. године.

Монографске публикације на грчком језику смештене су у две собе десно од степеница, од којих је прва десно спаваћа, а друга десно келија Атанасија Јевтића. Књиге су уредно уложене у полице. Водило се рачуна да сви извори и редакције светоотачких колекција буду на једном месту.

У првобитно радној соби на источној страни налази се највише књига, где су формиране полице за публикације на француском, руском, енглеском, као и на осталим страним језицима. Две полице са књигама на француском језику се налазе на левом зиду, који се наслања на балкон. Треба напоменути да је колекција *Sources Chrétiennes* издвојена на посебну, трећу полицу и сложена по редним бројевима томова. До сада је у тој

4 Поређења ради, навешћемо пример обраде личне библиотеке патријарха Павла, која је трајала преко две године, и у коју је било укључено знатно више библиотекара.

колекцији изашло 629 томова, а у библиотеци Атанасија Јевтића смо пронашли 429, што засигурно чини једну од најбогатијих колекција на овим просторима. Полица са руским књигама се налази насупрот улаза у собу. На њу се наслања полица са енглеским књигама, при чијем дну су књиге на немачком, италијанском, румунском и грузијском језику.

Монографске књиге на српском језику су смештене у радној соби на полицама и у бившој радној соби на западном и јужном зиду. Међу српским књигама има највећи број дупликата, а појединих издања владике Атанасија Јевтића има у неколико стотина примерака. Предложено је да се дупликати који имају посвету сачувају у фонду, док се остали примерци могу поклонити другим црквеним или јавним библиотекама.

Периодика је издвојена и сложена у кутије по насловима и језицима. Поред часописа на српском језику, има и наслова на грчком, руском, француском и енглеском.

Пошто су књиге сложене по језицима, препорука је да се сигнатура састоји из почетног слова језика на коме је писана, а потом би следио редни број који би јој одређивао место на полици. Нпр. српске књиге: С 1, С2, ... С 235; грчке: Г 1, Г 2, ... Г 454, итд.

Израда печата и штампање сигнатурних налепница су примарни услови за почетак електронске каталогизације. Печат не би требало да буде великих димензија. Стављао би се на полеђину насловне стране, као и на последњу страну испод текста. Наша је препорука да сигнатурне самолепљиве налепнице буду димензија 2,5 x 4 cm. Оне би требало да се одштампају пре него што се приступи каталогизацији фонда. Лепиле би се на полеђини књиге на горњи десни угао или на друго место уколико је то сврсисходно у односу на садржај који евентуално могу да прекрију. Поред саме сигнатуре, на налепници би требало да стоји и лого, који би се графички слагао са печатом. Почетно слово сигнатуре би могло да буде стилизовано или преузета словна илуминација из неког српског средњовековног рукописа.

Публикације би биле инвентарисане у посебној инвентарној књизи, наводио би се само редни број без ознаке године. Уносили би се редни бројеви у десни доњи угао полеђине насловне стране.

Ово је једна импозантна лична библиотека, која обухвата 260 дужних метара и, према проценама, око 15.000 библиографских јединица.

Књиге су сложене по језицима према следећем распореду:

Књиге на **<u>српском језику</u>**, око 7.000 примерака (процењује се да су дупликати око 7% укупног фонда). Налазе се на два места, у радној соби на балкону и у првобитној радној соби на источној страни.

Књиге на **<u>грчком језику</u>**, око 4.000 примерака (процењује се да су дупликати око 3% укупног фонда). Налазе се у две собе, прва десно од степеница и друга спаваћа соба на западној страни.

Књиге на **француском језику**, око 2.500 примерака (процењује се да су дупликати око 1% укупног фонда).

Књиге на **енглеском језику**, око 500 примерака (процењује се да су дупликати око 1% укупног фонда). Монографске публикације на италијанском, немачком и румунском језику су придодате овој групи књига и садрже око 200 примерака. Све се налазе у првобитној радној соби на источној страни.

Књиге на **руском језику**, око 1.500 примерака (процењује се да су дупликати око 1% укупног фонда). Монографске публикације на бугарском, украјинском, грузијском и јерменском језику су придодате овој групи књига, али чине само незнатан број целокупног фонда. Већина се налази у првобитној радној соби на источној страни, док је остатак књига сложен на полици у ходнику.

Поред књига у оригиналном отиску, пронађена је велика група **фотокопираних књига** на разним језицима. Посебну целину чине фотокопије и штампане дигиталне копије српских, руских и грчких рукописних богослужбених књига. Укупно има око 200 примерака и све се налазе на полици у првобитној радној соби на источној страни.

У 13 картонских кутија је обједињена велика количина некњижне грађе (мапе, леци, позивнице, рекламе, штампани прилози са интернета, пресклипинг итд.) и бележака Атанасија Јевтића које не припадају корпусу архивске грађе. Све кутије су обележене натписом *Varia*.

Периодика је смештена у 12 кутија у соби која је прва десно у односу на степенице. Највише је наслова на српском и грчком језику, мада има наслова и на француском и руском. Треба нагласити да се ту налазе врло ретка емигрантска издања, као и периодика која је излазила током последњег рата на овим просторима.

Електронска каталогизација је започета по договору са стручњацима из Народне библиотеке „Јован Дучић" у марту 2023. године. Одштампане су налепнице по препоруци и са логом – Библиотека Атанасија Јевтића.

Лична библиотека Атанасија Јевтића чини једну посебну целину значајне историјске личности и као таква би требало да ужива заштиту и категоризацију утврђену Законом о старој и реткој библиотечкој грађи,[5] као што је овакав статус својевремено добила лична библиотека патријарха Павла. Његова заоставштина свакако заслужује да буде изложена и доступна јавности. Када би било могућности да се изгради посебна, наменски пројектована зграда или да се адаптирају неки постојећи манастирско-црквени простори за њену изложбено-корисничку сврху, испунио би се циљ њеног постојања и чувања јер она припада српском народу.

5 Закон о старој и реткој библиотечкој грађи, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 25, 2011.

ЛИТЕРАТУРА

Васиљевић, Максим, *Атанасије: један животопис*. Требиње: Манастир Тврдош, 2022.

Закон о старој и реткој библиотечкој грађи („Службени гласник РС" бр. 25/11).

Марковић, Игнатије. „Библиографија радова епископа др Атанасија Јевтића". У: *Вера и мисао у врлоту времена: међународни зборник радова у част митрополита Амфилохија (Радовића) и епископа Атанасија (Јевтића)*, прир. Андреј Јефтић, Микоња Кнежевић, Раде Кисић, 719–759. Београд: Православни богословски факултет Универзитета, 2021.

Nenad Idrizović
Nemanja Kalezić
National Library of Serbia,
Belgrade

A MAN IS WHAT HE READS (A CONTRIBUTION TO THE RESEARCH OF THE PERSONAL LIBRARY OF BISHOP ATANASIJE JEVTIĆ)

Summary

A team of experts from the National Library of Serbia, in cooperation with experts from the Archives of the Serbian Orthodox Church, started a project to sort out the book legacy of Bishop Atanasije Jevtić in the Monastery Tvrdoš. This kind of library deserves the attention of a wider scientific theological audience in the region and around the world, which was recognised by the Bishop of Zahum-Herzegovina Dimitrije (Rađenović) and some archbishops of the Serbian Orthodox Church, who were admirers of Jevtić's life and works. There was a need to catalogue it electronically in order to make it visible to its future users.

Keywords: Atanasije Jevtić, Monastery Tvrdoš, archbishop's library, cataloguing, theology, patristics